

Copyright versus copyleft

Aanhangers van Open Science en Open Access bepleiten ruime verspreiding en beschikbaarheid van resultaten van wetenschappelijk onderzoek. Het traditionele auteursrecht vormt hiertoe een ernstige belemmering. Over problemen en mogelijke oplossingen.

Bas Savenije

Stel ik koop een horloge, betaal het, verlaat de winkel en iemand vraagt mij naar de tijd. Ik vertel, vriendelijk als ik ben, hoe laat het is. De verkoper uit de horlogewinkel komt echter naar buiten gestormd, tikt mij op mijn schouder en zegt: “Dat kost u 1 euro”. Verbaasd vraag ik: “Hoezo, 1 euro?” Zijn reactie luidt als volgt: “U gaf die man informatie die afkomstig was van het horloge. Die informatie is nog steeds van mij. Ik verkocht u het medium, maar niet de inhoud. U zult toch moeten begrijpen dat ik steeds minder horloges ga verkopen, wanneer u zomaar aan iedereen vertelt hoe laat het is. Kortom, wilt u mij maar even betalen: 1 euro alstublieft.”

Deze situatie, al eerder door Leo Waaijers beschreven, klinkt wellicht absurd. Toch is er een behoorlijke gelijkenis met wat de academische gemeenschap continu meemaakt bij de verspreiding van wetenschappelijke informatie. Het verschil is gelegen in het feit dat niemand met recht kan claimen de tijd te bezitten, terwijl uitgevers regelmatig een monopolie claimen op informatie. Maar is dit laatste wel zo logisch?

De universitaire medewerker doet onderzoek en publiceert erover, in de tijd van de universiteit, betaald door de universiteit. Hij biedt de publicatie aan bij een wetenschappelijk tijdschrift. Om te bezien of het artikel voor plaatsing in aanmerking komt wordt zijn publicatie beoordeeld, en wel door een medewerker van dezelfde of een andere universiteit, wederom in de tijd van zijn baas en meestal zonder vergoeding van de kant van de uitgever. Heeft de auteur geluk dan wordt het artikel geplaatst. Daarna wordt de universiteit via de universiteitsbibliotheek in de gelegenheid gesteld het tijdschrift te kopen. Maar wil de faculteit van de auteur zijn publicatie gebruiken voor het eigen onderwijs dan moet er wederom voor worden betaald.

Auteursrechtproblemen en Open Science

Sinds mensenheugenis draagt de overgrote meerderheid

van de wetenschappers de auteursrechten van hun publicaties over aan de uitgever. Dit betreft in feite het exploitatierecht dat volgens de wet toekomt aan de maker: het exclusieve recht een werk openbaar te maken en te verveelvoudigen. Daarnaast zijn er ook rechten die zo nauw met de persoon van de maker zijn verbonden, dat zij niet kunnen worden overgedragen aan een ander. Bijvoorbeeld openbaarmaking van zijn werk zonder vermelding van zijn naam of onder een andere naam.

Waarom doen wetenschappers dat? Omdat zij graag in voraanstaande tijdschriften willen publiceren, omdat hun reputatie samenhangt met de kwaliteit van de tijdschriften waarin zij publiceren. En de uitgevers eisen de overdracht van het exploitatierecht omdat hun businessmodel gebaseerd is op het leveren van twee diensten: kwaliteitsbeoordeling en distributie.

Omdat uitgevers het exploitatierecht claimen, verbiedt een groot deel van hen ook andere wijzen van verspreiding van de publicatie, bijvoorbeeld via vrij toegankelijke archieven (repositories). Veel uitgevers accepteren ook geen bijdragen die al vrij toegankelijk op internet staan.

In de ‘papier wereld’ was de overdracht van het exploitatierecht nog wel begrijpelijk: distributie via gedrukte tijdschriften is financieel gezien een riskante onderneming. De kosten van distributie hangen nauw samen met het aantal verwachte afnemers. Bij digitale verspreiding ligt dat wezenlijk anders.

In de filosofie van Open Science en Open Access vervalt echter de distributiefunctie van de uitgever: de resultaten van wetenschappelijk onderzoek, gefinancierd met publieke middelen, moeten voor iedereen beschikbaar zijn.

Een interessant detail in dit verband is dat uitgevers pas vanaf 1997 het auteursrecht begonnen te claimen voor dragers anders dan papier. Daarom gelden de auteursrechtafspraken die zijn gemaakt voor 1997 alleen voor de papieren versie en kan de digitale versie dus zonder problemen worden opgenomen in een repository van een universiteit.

Printen, scannen en mailen

In de digitale wereld brengt het auteursrecht zoals dit door traditionele uitgevers wordt gehanteerd, curieuze verschijnselen met zich mee. Een voorbeeld.

Wetenschappelijke bibliotheken kennen het fenomeen van ‘interbibliothecair leenverkeer’: men kan een boek of tijdschriftartikel dat de bibliotheek van de instelling waar men werkt, niet heeft, aanvragen bij een andere wetenschappelijke bibliotheek. Uitgevers staan toe dat er kopieën worden gemaakt voor eigen studie en gebruik. Bij papieren tijdschriften werd een kopie gemaakt en per post opgestuurd. De laatste jaren werden er ook scans gemaakt die per e-mail werden verstuurd. Tegenwoordig hebben wetenschappelijke bibliotheken een aanzienlijk deel van de tijdschriften digitaal beschikbaar. Het is volgens de afgesloten licenties verboden om bij interbibliothecair leenverkeer rechtstreeks vanuit de database een digitale kopie te leveren. Men mag wel een print versturen, maar dat duurt de meeste aanvragers te lang. Dat leidt tot de idiote praktijk dat bibliotheken een artikel printen om het vervolgens opnieuw te scannen en digitaal te verzenden.

Creative Commons

Wetenschappers kijken in toenemende mate naar de copyright-ontwikkelingen in andere sectoren, zoals software en kunst. Daar neemt het gebruik van Creative Commons hand over hand toe. Creative Commons is gericht op het bevorderen van wijde distributie, waarbij de houder van het auteursrecht bepaalde beperkingen aan het gebruik kan opleggen, bijvoorbeeld commercieel gebruik kan verbieden (www.creativecommons.org).

Men kent dan ook het fenomeen ‘Copyleft licenses’: wanneer je een werk gebruikt en aanpast (‘derived work’), moet je voor jouw product dezelfde voorwaarden voor gebruik hanteren als de voorwaarden die voor het origineel gelden. Een dergelijk arrangement is dus duidelijk gericht op het delen van producten volgens het principe van ‘share and share alike’. Dit kan uiteraard ook van toepassing zijn op informatie.

Creative Commons kent de volgende licentie-varianten.

1. Naamsvermelding: Het werk – of een afgeleid werk ervan – kan worden gekopieerd, veranderd, verspreid en vertoond, onder de voorwaarde dat de naam van de maker wordt vermeld.
2. Naamsvermelding – Gelijk Delen: Deze licentie geeft anderen dezelfde rechten als Licentie nr. 1, met de toevoeging dat elke nieuwe ontstane creatie onder dezelfde licentie moet worden aangeboden.
3. Naamsvermelding – Geen Afgeleide Werken: Het werk mag worden verspreid, commercieel en niet-commercieel, mits in de originele staat en met vermelding van de naam van de maker.
4. Naamsvermelding – Niet Commercieel: Anderen mogen

het werk gebruiken en veranderen zolang ze dit niet-commercieel doen en onder vermelding van de naam van maker.

5. Naamsvermelding – Niet Commercieel – Gelijk Delen: Anderen mogen het werk gebruiken en veranderen zolang ze dit niet-commercieel doen, onder vermelding van de naam van de maker en onder de voorwaarde dat elke nieuwe creatie onder dezelfde licentie wordt aangeboden.
6. Naamsvermelding – Niet Commercieel – Geen Afgeleide Werken: Dit is de meest restrictieve licentie. Anderen mogen het werk verspreiden – niet veranderen – zolang ze dit niet-commercieel doen en onder vermelding van de naam van de maker.

Een enquête onder wetenschappelijk onderzoekers heeft uitgewezen dat de wetenschappers zelf vinden dat ze met variant 1 (Naamsvermelding) of variant 4 (Naamsvermelding – Niet-Commercieel) uitstekend uit de voeten kunnen.

Veranderingen op til

Een aantal wetenschappelijke uitgevers dat een Open Access businessmodel heeft, gebruikt reeds Creative Commons licenties. BioMedCentral en de Public Library of Science bijvoorbeeld werken met licentievariant 1 (Naamsvermelding) en Oxford Open Initiative van Oxford University Press met variant 4 (Naamsvermelding – Niet Commercieel).

Maar er zijn ook diverse initiatieven van of voor wetenschappers om het auteursrecht aan te passen aan de veranderde omstandigheden.

In *Harvard* hebben de medewerkers van de Faculty of Arts & Sciences besloten dat ze alleen nog zullen publiceren bij uitgevers die toestaan dat de publicatie, na een embargo van maximaal een half jaar, openbaar en voor iedereen toegankelijk wordt gemaakt.

SPARC (een organisatie van Amerikaanse universiteiten met als doel 'to correct imbalances in the scholarly publishing

system') biedt wetenschappers samen met Science Commons een Scholar's Copyright Addendum Engine aan: een instrument dat hen helpt bij het opstellen van een aangepaste auteursrechtovereenkomst teneinde bepaalde rechten te behouden (<http://www.arl.org/sparc/author/index.shtml>).

In Nederland heeft *SURF* (in samenwerking met JISC uit het Verenigd Koninkrijk) een aantal voorbeelden van licenties ontwikkeld die aanzienlijk auteursvriendelijker zijn dan de traditionele en die ook passen bij de ontwikkelingen in de richting van Open Access.

Het betreft drie licenties, in onderlinge samenhang (<http://www.surffoundation.nl/auteursrecht/>):

- De Licentie tot Publiceren: deze licentie bevat afspraken tussen auteur en uitgever, waarbij de auteur het recht behoudt om de uiteindelijke publicatie (de uitgeversversie) te verveelvoudigen, te hergebruiken en op te nemen in de repository van de instelling waar de auteur werkt.
- Licentie tot Deponeren: deze licentie legt afspraken vast tussen auteur en instelling over de wijze waarop publicaties die zijn aangeboden aan de repository, toegankelijk worden gemaakt en onder welke voorwaarden dit gebeurt.
- In voorbereiding is een licentie tot gebruik, waarin de relatie tussen de auteur en de gebruiker wordt geregeld. Voor deze licentie kan eenvoudig aansluiting worden gevonden bij de modellen van Creative Commons.

Een studie van SURF onder 47 traditionele wetenschappelijke uitgevers laat zien dat de uitgevers in beweging zijn met betrekking tot hun beleid op het terrein van auteursrechten en het toestaan van het opnemen van artikelen in een repository, waardoor ze vrij beschikbaar worden gemaakt. Meer en meer traditionele uitgevers ondersteunen geheel of gedeeltelijk de Licentie tot Publiceren of zijn bezig hun beleid meer in overeenstemming met deze licentie te brengen.

Het digitaliseren van bronnen

De problemen van de wetenschap op het gebied van auteursrecht zijn niet beperkt tot de distributie van de resultaten van actueel onderzoek. Ook bij het digitaal toegankelijk maken van bronnenmateriaal (bijvoorbeeld cultureel en wetenschappelijk erfgoed) doen zich problemen voor.

De huidige Auteurswet voorziet in een beschermingstermijn van 70 jaar na publicatie. In die periode is voor elk gebruik van een werk voorafgaande toestemming vereist van de rechthebbende. Deze termijn geldt in het geval dat de maker bij enige organisatie in dienst was als werknemer. Als dit niet het geval is geldt een termijn van 70 jaar na de dood van de maker. Binnen die beschermingstermijn moet dus met de erfgenamen contact worden opgenomen over gebruik van het werk. Dat geldt dus ook voor digitalisering.

Erfgoedinstellingen en ook commerciële bedrijven blijven zorgvuldig uit de gevarezone, maar hun digitale collecties zullen daardoor onevenwichtig van samenstelling zijn. Voor onderzoekers die zijn aangewezen op dit bronnenmateriaal, is dit een aanzienlijke complicatie.

Een bijzonder geval hierbij vormen de zogenaamde *verweesde werken*. Dit zijn werken waarvan de auteursrechthebbers onbekend of onvindbaar zijn. De situatie wordt nog complexer wanneer een te digitaliseren document bijdragen van diverse medewerkers (schrijvers, fotografen, tekenaars) bevat. Het is vrijwel ondoenlijk deze of hun erfenamen allemaal te achterhalen.

Oplossingen

Verschillende landen hebben daar een oplossing voor gevonden. Canada kent een *Copyright Board* die toestemming kan geven om een verweesd werk te gebruiken, mits de gebruiker kan aantonen dat hij zijn uiterste best gedaan heeft de rechthebbende te vinden. Als zich later een rechthebbende meldt, moet alsnog betaling plaatsvinden.

In Zweden kent men een systeem van *Extended Collective Licensing*. Indien een groot aantal rechthebbenden zich verenigt in een collectieve beheersorganisatie, bepaalt de wet dat licenties die door onderhandeling met het collectief tot stand zijn gekomen, worden uitgebreid zodat ze ook geldig zijn voor niet-vertegenwoordigde rechthebbenden. De gebruiker hoeft dan dus niet op zoek te gaan naar individuele rechthebbenden om daarmee in onderhandeling te treden. In tegenstelling tot het Canadese model, moet men hier dus wel vooraf betalen, ook als de rechthebbende definitief onvindbaar blijkt. Een combinatie van de beide modellen zou het meest in het belang van de gebruiker zijn.

In Nederland is een overeenkomst opgesteld tussen vertegenwoordigers van rechthebbenden en vertegenwoordigers van erfgoedinstellingen. Deze bepaalt dat de instellingen een generaal toestemming krijgen om over te gaan tot digitalisering en beschikbaarstelling van hun collecties, mits (onder meer) voldaan is aan de volgende voorwaarden:

- het betreft een voor het publiek toegankelijke bibliotheek, museum of archief;
- het betreft werken uit de eigen collectie;
- de werken maken deel uit van het Nederlands erfgoed,
- de werken zijn niet meer commercieel verkrijgbaar;
- de werken worden uitsluitend beschikbaar gesteld via een besloten netwerk in de gebouwen van die instelling.

Met name deze laatste voorwaarde doet het gejuich toch enigszins verstommen. Het wordt tijd dat er wordt nagedacht over de verruiming van de mogelijkheden voor niet-commercieel gebruik (zie ook het artikel in NRC Handelsblad van 17 april 2008 van Martin Bossenbroek en Hans Jansen).

En Google dan?

Google heeft, zoals bekend, sinds 1994 overeenkomsten met een aantal bibliotheken om de collecties van die instellingen te digitaliseren. Het is de bedoeling dat deze werken via Google Books beschikbaar worden gesteld.

In het Nederlandse taalgebied kent Google een project met de Universiteitsbibliotheek van Gent. Men gaat bij de digitalisering niet verder dan het jaar 1867. Met andere woorden, om aan de veilige kant te blijven hanteert men een termijn van tweemaal 70 jaar; van een freelance auteur die 69 jaar geleden is overleden mag men immers nog geen werken digitaliseren, ook al heeft hij die 60 jaar voor zijn dood gemaakt.

In de VS heeft Google een schikking getroffen met Amerikaanse schrijvers en uitgevers (het zogenaamde *Google Settlement*). Deze schikking komt voort uit een collectieve rechtszaak, waarbij de dagende partij alle personen en instellingen vertegenwoordigde die op dat moment belang hadden bij de schikking. Deze rechtszaak was aangespannen door een conglomeraat van Amerikaanse uitgevers en de Authors Guild. De zaak duurde drie jaar en leidde tot een historisch compromis. Google mag alle boeken die via enig Amerikaans handelskanaal beschikbaar zijn, scannen en commercieel exploiteren (Google doet dat door middel van advertenties en de verkoop van abonnementen). De auteurs en uitgevers van de gescande werken kunnen zich melden voor een schadevergoeding, maar kunnen ook vragen het boek uit de database te verwijderen. Het is echter wel noodzakelijk dat de rechthebbende zich op eigen initiatief bij Google meldt. Onder de boeken die Google scant bevinden zich ook Nederlandse boeken en met name de uitgevers van die boeken zijn hier niet blij mee. Schrijvers willen graag gelezen worden en kijken hier positiever tegen aan. Lezers zijn blij. Overigens is de databank alleen voor Amerikaanse gebruikers beschikbaar; Nederlandse lezers krijgen slechts 'snippers' te zien.

Eén conclusie dringt zich onontkoombaar op: de wereld van het auteursrecht is behoorlijk in beweging. En dat is maar goed ook. **IK**

Bas Savenije is directeur van de Universiteitsbibliotheek Utrecht
– b.savenije@uu.nl

‘IN 2015 BEN JIJ
DE **BAAS** OVER
700.000 UUR
BEELD EN GELUID.’

Lisette Graswinckel, senior documentalist
Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid

Doorgroeien naar een functie in IT-management of informatiebeheer?

Kies dan voor de deeltijdstudie Informatica of Informatie & Media aan de Hogeschool van Amsterdam. Je kan werk en studie combineren en in korte tijd jouw hbo-diploma halen. Met jouw diploma op zak zou je zo maar IT-manager of

documentalist kunnen worden bij het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid. Interessante toekomst? Kom naar de open avond op 16 april of 11 juni a.s. of kijk op www.hva.nl/mcideeltijd.

 Hogeschool van Amsterdam
Je toekomst begint bij ons

Digitale Bibliotheek

dib

Onmisbaar voor de informatie- en bibliotheekprofessional! Nieuws en discussie over web 2.0, gaming, auteursrecht, recensies, trends, publiekscommunicatie, onderlinge dialogen en nog veel meer. U vindt het in *Digitale Bibliotheek*, het eerste Nederlandse vakblad dat exclusief gaat over de digitale bibliotheek.

In alweer het tweede nummer van *Digitale Bibliotheek* gaat het onder meer over Second Life. De hype lijkt alweer een tijdje voorbij, maar op het gebied van onderwijs en bibliotheken valt er nog veel te beleven in deze virtuele wereld.

Ook wordt het tijd voor *echte* marketing, vindt marketingdeskundige Kathy Dempsey. De komst van grote boekhandels en het internet hebben een eind gemaakt aan het tijdperk dat de bibliotheek de enige plaats is waar je terecht kunt voor betrouwbare informatie.

Daarom zoekt de bibliotheek vrienden. Online sociale netwerken zijn razend populair en dus interessante plekken voor de bibliotheek om in contact te komen met haar doelgroepen. Maar hoe doe je dat en zit de gebruiker hier wel op te wachten?

Abonnee?

Een digitaal abonnement kost 49 euro per jaar, voor 89 euro ontvangt u ook de gedrukte uitgave.

Abonneer u via www.digbib.nl

U krijgt dan tevens 20 procent korting op alle Essentialscongressen, - masterclasses en workshops.

